

“...จากปัญหา หรือเหตุการณ์ที่สำคัญปรากฏอยู่ในสังคม และส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อคุณภาพชีวิตของประชาชน การรวมพลังของทุกส่วนในสังคมเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหา จะทำให้สังคมไทยสามารถฝ่าข้ามความรุนแรงอันสืบเนื่องมาจากวิกฤตการณ์ไปได้...”

แนวคิดประชาสังคมไทย : บทสำรวจเบื้องต้นจากเอกสาร

ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์ *
อดิสร คักดีสูง **

1. กล่าวนำ

บทความชิ้นนี้เขียนขึ้นในบริบทของสังคมไทยที่กำลังเผชิญกับปัญหาวิกฤตการณ์ในทุกๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม และได้ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างรุนแรง ขณะเดียวกันกลไกในการแก้ไขปัญหาแบบเดิมก็ถูกตั้งคำถามมากขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากไม่สามารถสนองตอบต่อการแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และ/หรือรับมือกับปัญหาได้ กล่าวอีกนัยยะหนึ่งสังคมเริ่มที่จะแสวงหากฎใหม่ที่จะเป็นเครื่องมือสำหรับการรับมือกับวิกฤตที่เกิดขึ้นอย่างหนักหน่วง ต่อเนื่อง และรุนแรง เพื่อที่จะ “แปรวิกฤตเป็นโอกาส” สำหรับการพัฒนาและสร้างสรรค์สังคมไทยไปสู่ความยั่งยืน การก่อตัวของประชาสังคมร่วมสมัย¹ อันเกิดจากการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement) อย่างหลากหลาย ของกลุ่ม องค์กร ทั้งในภาคชนบท และเมือง ได้ถูกวิเคราะห์ว่าจะเป็นทางเลือกใหม่ของการพัฒนาสังคมไทย และเป็นคำตอบของการสร้างสังคมให้มีความเข้มแข็งและเกิดความยั่งยืน

* อาจารย์ ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

** อาจารย์ ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

¹ ประชาสังคมร่วมสมัยก่อตัวขึ้นในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา เป็นการก่อตัวขึ้นจากวิกฤตปัญหา ที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่ (Modernity) และการเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization)

บทความชิ้นนี้จึงเขียนขึ้นเพื่อสำรวจแนวคิดดังกล่าว ทั้งในด้านความหมาย การก่อตัวและพัฒนาการ มีลักษณะและองค์ประกอบอย่างไรบ้าง นอกจากนี้ในส่วนท้ายของบทความได้ตั้งข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับแนวคิดประชาสังคม ซึ่งยังเป็นที่ยกเถียงและวิวาทะกันอยู่เรื่อยมา

2. ความหมายของประชาสังคม

คำว่าประชาสังคม มาจากภาษาอังกฤษ Civil Society และได้มีผู้แปลเป็นคำภาษาไทยไว้หลายคำ อาทิ สังคมประชาธรรม, สังคมราษฎร์, วิถีประชา, อารยสังคม และ สังคมเข้มแข็ง เป็นต้น แม้ว่าความหมายของคำเหล่านี้อาจจะแตกต่างกันออกไปบ้าง แต่สื่อความหมายไปในแนวทางเดียวกัน หรือใกล้เคียงกัน อาทิ

ชูชัย ศุภวงศ์ (2540ก : 165) ได้กล่าวว่า ประชาสังคมหมายถึง การที่ประชาชนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลบซับซ้อนยากแก่การแก้ไข มารวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร ไม่ว่าจะภาครัฐ เอกชน เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาหรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการโดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2540) ได้ให้ความหมาย โดยพิจารณาในแง่องค์ประกอบของภาคประชาสังคม ควบคู่ไปด้วยว่า ประชาสังคม หมายถึง ทุก ๆ ส่วนของสังคม ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน มาร่วมมือกันทำงาน หรือดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในลักษณะของภาคีความร่วมมือ (Partnership)

ธีรยุทธ บุญมี (2536) ได้กล่าวถึงความหมายของประชาสังคมไว้ในงานเขียนที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นการบุกเบิกแนวคิดด้านประชาสังคมให้เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในสังคมไทยคือสังคมเข้มแข็ง สรุปได้ว่าประชาสังคม หมายถึง สังคมที่มีการรวมตัว รวมกลุ่มของประชาชนอย่างกว้างขวางและหลากหลาย เพื่อผลักดันแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม

ประเวศ วะสี (2539) ได้กล่าวถึงความหมายของประชาสังคมไว้ในงานเขียนชิ้นสำคัญคือ สังคมสมานภาพและวิชา สรุปได้ว่าประชาสังคม หมายถึงการที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน และมีอุดมคติร่วมกันหรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกัน หรือมีการรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรกัน มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่าง และมีระบบการจัดการในระดับกลุ่ม

จากความหมายข้างต้นพอจะประมวลสรุปได้ว่า ประชาสังคม หมายถึงการที่ประชาชนมองเห็นวิกฤตการณ์สภาพปัญหา และ/หรือตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาที่จะเกิดขึ้นในสังคม มารวมตัวกันเป็นกลุ่ม หรือองค์กร เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหา หรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ อย่างเป็นทางการ และมีกิจกรรมอันหลากหลาย ด้วยความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรและการเรียนรู้ร่วมกัน

3. พัฒนาการของประชาสังคม

ชูชัย ศุภวงศ์ (2540ข) ได้อธิบายการก่อตัวและพัฒนาการของภาคประชาสังคมว่า ประชาสังคม ได้มีมาช้านานในสังคมไทย ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่เป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เฉพาะบางกลุ่ม หรือมีจิตสำนึกร่วมกัน

ในการแก้ไขปัญหาสังคม จะเห็นได้จากกลุ่มคน ชมรม หรือ องค์กร มีการรวมตัวกัน เพื่อร่วมมือกันแก้ไขปัญหา และ/หรือผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหาในระดับต่างๆ เช่น คนจีนโพ้นทะเลรวมกลุ่มกันเป็นสมาคมจีน โดยมีจิตสำนึกร่วมกันในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคมเดียวกัน ในลักษณะสังคมสงเคราะห์ เช่น สภากาชาดไทย หรือ การรวมตัวกันของกลุ่มวิชาชีพต่างๆ เช่น สภานายความ แพทย์สภา ฯลฯ เพื่อพัฒนาคุณภาพวิชาชีพ และ ควบคุมดูแลจริยธรรมแห่งวิชาชีพ รวมทั้งการรวมตัวของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชน ทั้ง ระยะสั้น และระยะยาว และได้สร้างเครือข่ายระหว่างกลุ่มต่างๆ มีการขยายขอบเขตไปทั่วประเทศ

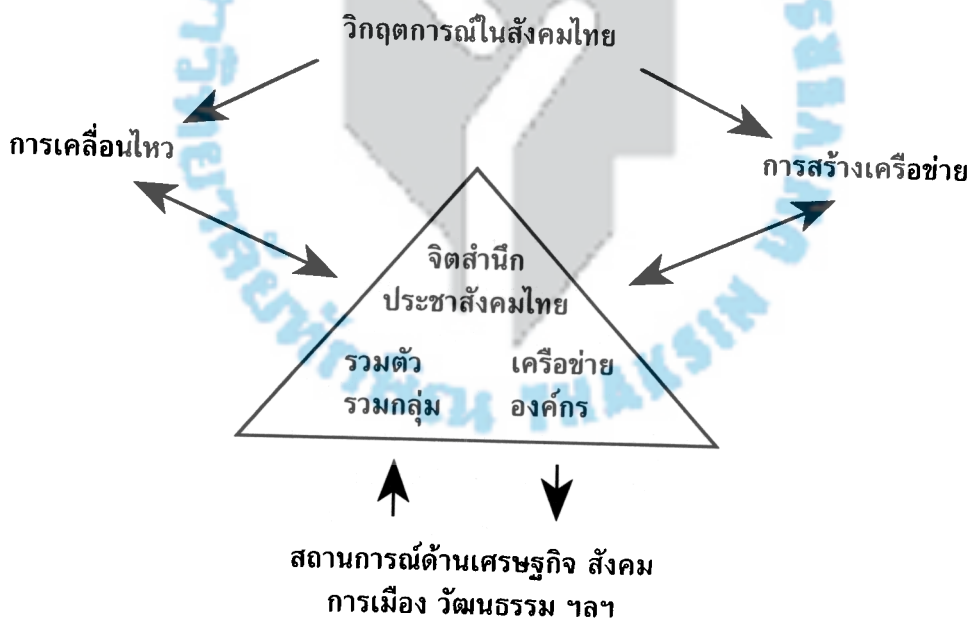
อาจกล่าวได้ว่าการก่อตัวและพัฒนาการของประชาสังคม เกิดขึ้นเนื่องจากประชาชนต้องเผชิญกับปัญหา หรือเหตุการณ์ต่างๆ ที่มีความสำคัญ (Critical Events) และได้ส่งผลกระทบต่อคุณภาพการดำรงชีวิต คุณภาพ สิ่งแวดล้อม ต่อชุมชน และ/หรือสังคมฯ เกิดการรวมตัว รวมกลุ่มกันเพื่อผลักดันการแก้ไขปัญหาของตน ขณะ เดียวกันความซับซ้อนของปัญหา ก็ไม่อาจดำเนินการโดยลำพังองค์กรใดองค์กรหนึ่งได้ หากแต่ต้องรวมตัว รวมกลุ่ม รวมพลังกันของทุกส่วนในสังคม จึงจะแก้ปัญหาได้ เกิดเป็นภาคประชาสังคมขึ้น

อย่างไรก็ตามชูชัย ได้ชี้ให้เห็นว่าในยุคโลกาภิวัตน์นั้น โลกกำลังเผชิญวิกฤตการณ์ปัญหา (Global Crisis) ไม่ว่าจะเป็นปัญหา สิ่งแวดล้อม ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหาเด็กและสตรี เป็นต้น มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการก่อตัวของ แนวคิดประชาสังคมในระดับโลก เนื่องจากปัญหาเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยชุมชน องค์กร หรือ หน่วยงานของรัฐภายในประเทศใดประเทศหนึ่ง หากแต่ประชาคมโลกต้องช่วยกัน โดยถือว่าโลกเป็นหนึ่งเดียว (Single Operating Unit) เช่นเดียวกับปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับประเทศที่จะต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์หรือปัญหาทั้งทาง ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม ที่มีความสลับซับซ้อนเกินกว่ารัฐจะเข้าไปแก้ไขปัญหาได้ตามลำพัง หรือเกินกำลังของผู้คนในชุมชนใดชุมชนหนึ่งเพียงลำพังที่จะแก้ไขปัญหาได้ เนื่องจากวิกฤตการณ์และปัญหาใน สถานการณ์ปัจจุบันไม่เพียงแต่เต็มไปด้วยความสลับซับซ้อน หากแต่ยังแผ่ซ่าน (Penetration) ลอดรัฐ/ข้ามรัฐ อย่างไม่รู้พรมแดน (Transboundary) ดูภาพประกอบ 1 และ 2

ภาพประกอบ 1 ความเชื่อมโยงของประชาสังคมโลกและไทยวิกฤตการณ์โลก

ภาพประกอบ 2 การก่อตัวและการเคลื่อนไหวของประชาสังคมไทย

4. ลักษณะและองค์ประกอบของประชาสังคม

โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (2542) ได้รวบรวมลักษณะและองค์ประกอบของประชาสังคม ผ่านการศึกษาวิจัย การประชุมสัมมนา ร่วมกับนักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน ผู้นำชุมชนจากกลุ่มองค์กรต่าง ๆ พบว่ามีลักษณะและองค์ประกอบ ดังนี้

4.1 ลักษณะของประชาสังคม

ประชาสังคมมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

4.1.1 มีความหลากหลาย

ความหลากหลายนับเป็นคุณลักษณะที่สำคัญในเชิงองค์ประกอบของสังคม กล่าวคือสังคมใด ๆ ที่ขาดความหลากหลาย มีเพียงมิติเดียว รูปแบบเดียวกันก็จะเป็นสังคมที่ขาดการเรียนรู้ ขาดจินตนาการ ซึ่งความหลากหลายอาจจำแนกออกเป็น 2 ลักษณะ กล่าวคือ

4.1.1.1 ความหลากหลายเชิงรูปแบบ

(1) รูปแบบพื้นที่ เป็นลักษณะการรวมตัว ที่ยึดพื้นที่หรืออาณาบริเวณเป็นขอบเขตของการรวมตัวกัน ซึ่งอาจจะเป็นพื้นที่การปกครอง เช่น กลุ่มจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ชุมชน คุ้ม เขต ย่าน ละแวกบ้าน ถนน โรงเรียน หรืออาจเป็นขอบเขตเชิงภูมินิเวศ เช่น ลุ่มน้ำ สายน้ำ คลอง และแม้กระทั่งเขตเศรษฐกิจ อาทิ เขตนิคมอุตสาหกรรม เขตพื้นที่ชายฝั่ง เป็นต้น

(2) การรวมตัว ระดับของการรวมตัวกันของคนในสังคมนั้น อาจมีแตกต่างกันออกไปตามระดับความพร้อมหรือลักษณะของกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน ตั้งแต่การเป็นกลุ่ม ชมรม องค์กร สมาคม สถาบัน มูลนิธิ สภา สมาพันธ์ สหกรณ์ คณะกรรมการ เป็นต้น

(3) กลุ่มคนที่มารวมตัวกัน ความหลากหลายในอีกลักษณะหนึ่งที่น่าจะเป็นคุณลักษณะที่สำคัญของความเป็นประชาสังคมคือ ความหลากหลายในด้านของกลุ่มคนที่มารวมตัวกัน นับตั้งแต่ วัย อายุ เพศ เชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อ การศึกษา ฐานะ อาชีพ รวมกระทั่งถึงคนพิการและผู้ด้อยโอกาสอื่น ๆ

4.1.1.2 ความหลากหลายของเชิงเนื้อหา

(1) ความหลากหลายของกิจกรรม กิจกรรมที่ทำอาจแยกแยะออกตามลักษณะของรูปแบบและความถนัดของกลุ่มองค์กรนั้น ๆ อาทิ กลุ่มที่ให้ความสนใจในเชิงการรณรงค์เผยแพร่ ก็อาจมีรูปแบบของกิจกรรมเฉพาะด้านการศึกษาวิจัยหรือกิจกรรมเฉพาะด้านการแสดง กิจกรรมเฉพาะด้านการพัฒนาชุมชน เป็นต้น แต่ในหลายองค์กรนั้นก็มักผสมผสานกิจกรรมหลาย ๆ ด้านเข้าด้วยกันตามความเหมาะสมและความถนัดของตน

(2) ความหลากหลายในเชิงประเด็นความสนใจ/ปัญหา เจือปนไขการรวมตัวเป็นกลุ่มของคน ที่สำคัญก็คือความสนใจ และความสนใจก็ย่อมทำให้เกิดความหลากหลายของการรวมตัว อาทิ กลุ่มที่ให้ความสนใจด้านสังคมสงเคราะห์ สนใจด้านสิ่งแวดล้อม หรือสนใจในเรื่องวิชาชีพของตน ก็ดำเนินกิจกรรมกลุ่มร่วมกันบนพื้นฐานของสิ่งที่สนใจร่วมกันดังกล่าว เกิดเป็นขบวนการ เคลื่อนไหวต่าง ๆ ตามมา

4.1.2 มีความเป็นชุมชน

ความเป็นชุมชนในความหมายของประชาคมนั้น อาจครอบคลุมความหมายที่กว้างถึงอาณาบริเวณหรือบริบทขนาดใหญ่ที่สามารถเชื่อมโยงติดต่อกันในทางใดทางหนึ่ง หรืออาจพิจารณาถึงความเป็นชุมชนภายในกลุ่มองค์กรเล็กๆ ที่รวมตัวกัน ด้วยความรัก ความผูกพัน ความเอื้ออาทร ความสนใจ และหรือผลประโยชน์ร่วมกัน ดังนั้น ลักษณะของความเป็นชุมชนก็ยังไม่จำเป็นต้องติดยึดกับความเป็นชนบทหรือชุมชนชนบทก็ได้ ความเป็นชุมชนอาจเป็นเรื่องของชุมชนเมือง ชุมชนของคนชั้นกลาง ชุมชนของนักธุรกิจ ชุมชนของสถาบันการศึกษา และรวมถึงความเป็นชุมชนของคนภายในองค์กรอีกด้วย

4.1.3 มีสำนึกสาธารณะ

สำนึกสาธารณะหรือจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม (Public consciousness) เป็นคุณลักษณะที่สำคัญ และมีความหมายเป็นอย่างยิ่งในประชาสังคม การที่ประชาชนเกิดสำนึกแห่งความเป็นพลเมือง (Citizenship) สำนึกถึงพลังของตนเองว่าจะสามารถร่วมแก้ไข เปลี่ยนแปลงสังคมได้นั้น จะสนับสนุนให้เกิดพลังทางสังคม (Social Energy) ที่มีความเข้มแข็ง

4.1.4 เป็นกระบวนการเรียนรู้ต่อเนื่อง

กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน หรือการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society) จากการปฏิบัติการร่วมกัน (Interactive Learning through Action) อย่างต่อเนื่องในลักษณะของสังคมแห่งการเรียนรู้ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของประชาสังคมในอีกด้านหนึ่ง

4.1.5 มีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์เป็นเครือข่าย

กลุ่มประชาสังคมที่มีความยั่งยืนและมีความหมาย ต้องมีระบบการจัดการที่ดี มีระบบการสื่อสารแลกเปลี่ยน ตลอดจนการสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน (Communication and Network) ประสบการณ์ของการเรียนรู้บนพื้นที่ที่หลากหลาย บนกิจกรรมที่หลากหลาย จะสามารถผสมผสานเป็นสังคมที่มีความเข้มแข็งและมีพลังได้

ตาราง 1 สรุปลักษณะของประชาสังคม

ลักษณะ	รายละเอียด
มีความหลากหลาย	<p>ความหลากหลายอาจพิจารณาได้ในหลายมิติ เช่น</p> <ul style="list-style-type: none"> • การรวมตัว อาทิจ ุ่ ม ชมรม องคักร สมากม สถาบัน มูลนิธิ สมากันธั สหกรณั คณะกรรมาการ เป็นต้น • พื้นที่ อาทิจ ุ่ มจ้งหวดั จ้งหวดั อำเกอ ต่าบล หมูบ้าน ชุมชน เขตละแวกบ้าน หรือขอบเขตเชิงภูมิศาสตร์ เช่น ลู่ มน้ำ แม่น้ำ เป็นต้น • รูปแบบของกิจกรรม อาทิจ ุ่ มสือ ุ่ มด้านการศึกษาวิจัย ุ่ มการแสตง เป็นต้น • ประเด็นความสนใจหรือปัญหา อาทิจ การสังคสมงเคราะหั การอมทรรพ์ การเมือ ง สั งแวดลัอม ผู้หญิงและเด็ก เป็นต้น • ุ่ มคนทึมารวมตัวกัน ตั้งแต่วัย อายุ เพศ เชื้อชาติ ศาสนา ความเชือ การศึกษา ฐานะ อาชีพ และผู้ด้อยโอกาสมทางสังคสม อื่น ๆ
มีความเป็นชุมชน	<p>เกิดและเติบโตบนพื้นฐานแห่งความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทร และความสามัคคีอันเป็นความสัมพันธ์กันในแนวราบ</p>
บนสำนึกสาธารณะ	<p>มีความเป็นธรรมาชาติ และอยู่บนเงื่อนไขและสำนึกของความเป็นพลเมือง (Public Consciousness) มิใช่การแต่งตั้ง-จัดตั้ง โดยกลไกอำนาจรัฐ</p>
เป็นกระบวนการเรียนรู้	<p>เป็นกระบวนการ ที่ต้องอาศัยเวลาและการเรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกัน (Interactive Learning Through Actions) อย่างต่อเนื่อง ในลักษณะของสังคสมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society)</p>
มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเป็นเครือข่าย	<p>การติดต่อสื่อสารในลักษณะต่างๆ ที่เชื่อมโยงความรู้ การติดต่อสัมพันธ์กันของผู้คนทั้งโดยตรงและผ่านกิจกรรม จนกลายเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ (Communication and Networking)</p>

4.2 องค์ประกอบของประชาสังคม

องค์ประกอบสำคัญที่จะนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งของประชาสังคม มีดังนี้

4.2.1 มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (Vision)

ความเป็นกลุ่ม องค์การที่มีสำนักต่อสาธารณะนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่คนในองค์กร หรือกลุ่มประชาสังคม จะต้องมองเห็นอนาคตข้างหน้าร่วมกัน รู้และเข้าใจร่วมกัน ถึงทิศทางข้างหน้าที่จะไปด้วยกันหรือทำกิจกรรมร่วมกัน ดังนั้น การสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันของกลุ่มคนในประชาสังคมจึงเป็นเงื่อนไขที่จำเป็น ซึ่งการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน แต่จะต้องอาศัยการคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ให้เห็นถึงสถานการณ์ แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงพร้อม ๆ ไปด้วยการปฏิบัติการจริง

4.2.2 มีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง

การมีส่วนร่วมของทุกคนทุกฝ่ายย่อมเป็นเงื่อนไขให้เกิดการเรียนรู้ ตัดสินใจ และร่วมลงมือปฏิบัติผลักดันการเปลี่ยนแปลงที่จำเป็นร่วมกัน

4.2.3 เป็นธรรมชาติที่มีใช้การแต่งตั้งจัดตั้ง

ประชาสังคมต้องเกิดขึ้นบนเงื่อนไขของสำนักที่จะดำเนินกิจกรรมร่วมกัน บนพื้นฐานของการเติบโตไปอย่างเป็นธรรมชาติ การจัดตั้งหรือแต่งตั้งโดยกลไกอำนาจรัฐย่อมทำให้องค์กรและการดำเนินกิจกรรมขาดความเป็นอิสระ และในที่สุดจะขาดความยั่งยืนต่อเนื่อง

4.2.4 มีความรัก ความเอื้ออาทร สมานฉันท์

การรวมกลุ่มของประชาสังคมบนพื้นฐานที่หลากหลาย จำเป็นต้องสร้างขั้นพื้นฐานแห่งความรัก ความเมตตา ความเอื้ออาทร ความสามัคคี และความสมานฉันท์ จะเป็นส่วนเชื่อมโยงให้เกิดความร่วมมืออย่างมีพลัง

4.2.5 มีองค์ความรู้และความสามารถในการแสวงหาความรู้

ประชาสังคมจะต้องสร้างและสะสมองค์ความรู้ที่สามารถปรับใช้และเรียนรู้เพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลา และจะต้องมีศักยภาพและความสามารถที่จะแสวงหาความรู้ด้วย

4.2.6 มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติหรือทำกิจกรรมร่วมกัน

การเรียนรู้ร่วมกันของคนในสังคมจะช่วยสร้างให้เกิดพลัง เกิดปัญญา กระบวนการในการก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน จำเป็นที่ต้องอาศัยเทคนิควิธีการมากมาย หลากหลาย และสอดคล้องกับบริบทของแต่ละพื้นที่ แต่ละกลุ่ม ซึ่งจะต้องคิดค้นร่วมกัน

4.2.7 มีการติดต่อสื่อสารกันอย่างต่อเนื่อง/เครือข่ายความร่วมมือ

การสื่อสารเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นความจำเป็นที่จะทำให้ประชาสังคมมีความเติบโตและขยายตัวออกไปอย่างมั่นคง ระบบการสื่อสารของประชาสังคมเป็นการสื่อสารในแนวราบ ดังนั้น การคิดค้นรูปแบบใหม่ ๆ การเชื่อมโยงเครือข่ายความร่วมมือต่าง ๆ นับเป็นแนวทางสำคัญเพื่อการสื่อสาร

4.2.8 มีระบบการจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ

การสร้างประชาสังคมจะต้องวางอยู่บนพื้นฐานของการจัดการที่ดีการจัดการที่ดีนี้ต้องดีทั้งองค์กร ระบบ และประสิทธิภาพของคนและองค์กร

ตาราง 2 สรุปองค์ประกอบของประชาสังคม

องค์ประกอบ	รายละเอียด
มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน	<ul style="list-style-type: none"> • การมองอนาคตร่วมกัน รับรู้ เข้าใจทิศทาง เป้าหมายที่จะไปด้วยกัน
มีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง	<ul style="list-style-type: none"> • กระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย ย่อมเป็นเงื่อนไขการรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมืออย่างแข็งขัน
เป็นธรรมชาติที่ไม่ใช่การจัดตั้ง	<ul style="list-style-type: none"> • เกิดขึ้นบนสำนึกที่จะดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เป็นธรรมชาติ มีระดับ ความสำคัญของพลเมือง มีศักยภาพ ในการร่วมกันแก้ไขปัญหา
มีความรักเอื้ออาทรสมานฉันท์	<ul style="list-style-type: none"> • สร้างขึ้นบนพื้นฐานของความรัก เมตตา เอื้ออาทร และสามัคคี ร่วมแรง ร่วมใจ สมานฉันท์
มีองค์ความรู้และความสามารถในการแสวงหาความรู้	<ul style="list-style-type: none"> • สร้างและสั่งสมองค์ความรู้ที่จะสามารถปรับใช้ และเรียนรู้เพิ่มเติม ตลอดเวลา
มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติ หรือทำกิจกรรมร่วมกัน	<ul style="list-style-type: none"> • เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติ
มีการติดต่อสื่อสารอย่างต่อเนื่อง/ เครือข่ายความร่วมมือ	<ul style="list-style-type: none"> • การสื่อสารเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การหาช่องทางในการสื่อสาร รูปแบบต่าง ๆ การถ่ายทอดของข้อมูลข่าวสารและการเข้าถึงข้อมูล ข่าวสาร
มีระบบการจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ	<ul style="list-style-type: none"> • การจัดการที่ดีทั้งในแง่ขององค์กร ระบบ และคนในองค์กร

ที่มา : ดัดแปลงจากอนุชาติ พวงสำลี และคณะ. 2542 : 292

บทสรุป

จากปัญหา หรือเหตุการณ์ที่สำคัญปรากฏอยู่ในสังคม และส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อคุณภาพชีวิตของประชาชน การรวมพลังของทุกส่วนในสังคม เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบและเป็นกระบวนการ ด้วยความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทร และการเรียนรู้ร่วมกัน จากการปฏิบัติกิจกรรมอันหลากหลาย บนพื้นฐานของความสำนึกในหน้าที่พลเมือง (Sense of Civic Duty) จะทำให้สังคมไทยสามารถฝ่าข้ามความรุนแรงอันสืบเนื่อง

มาจากวิกฤตการณ์ไปได้ ขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางสังคม เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในศตวรรษที่ 21 นี้ด้วย “การร่วมด้วย ช่วยกัน” ของประชาสังคมจะเป็นหนทางแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ อย่างไรก็ตามหนทางแห่งการสร้างประชาสังคมที่เข้มแข็งยังคงอีกยาวไกลนั้น ผู้เขียนมีข้อสังเกตบางประการเพื่อเป็นโจทย์สำหรับการขบคิด ถกเถียงแลกเปลี่ยน และสร้างประชาสังคมในบริบทที่สอดคล้องกับเงื่อนไขและความ เป็นไปของสังคมไทยอย่างแท้จริง คือ ประการที่หนึ่ง เมื่อพิจารณาในแง่ความหมายของประชาสังคม คำถามก็คือว่าแล้วใครบ้างที่จะเข้ามามีส่วนสำคัญในการดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวจะเป็น “ส่วนรวมที่ไม่ใช่รัฐ”, ผู้ที่มี ส่วนได้เสีย (Stakeholders) จากปัญหาหรือเหตุการณ์นั้น ๆ (ซึ่งต้องถกเถียงกันต่อว่าใครบ้างที่มีส่วนได้เสีย) หรือส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ องค์กรเอกชน องค์กรธุรกิจ มาร่วมมือกันใน “ลักษณะพหุภาคี” ประการที่ สอง ความไม่ชัดเจนในตำแหน่งแห่งที่ของประชาสังคม ทำให้เกิดคำถามว่าประชาสังคมอยู่ตรงส่วนไหนของสังคม เมื่อพิจารณาในเชิงโครงสร้าง เพราะองค์ประกอบที่แตกต่างจะนำไปสู่การแสวงหาความร่วมมือและการปฏิสัมพันธ์ ที่แตกต่างกันออกไป และประการสุดท้าย เมื่อขอบเขตของผลประโยชน์และผลกระทบแตกต่างกัน ในท้ายที่สุด ประชาชนในระดับล่าง ๆ คนยากจน ทั้งในภาคชนบทและเมืองจะถูกกีดกันออกไปอยู่ชายขอบ ตกเป็นเบี้ยล่าง และ ตกอยู่ในวัฏจักรความยากจน และถูกกระทำเช่นเดิมหรือไม่ กล่าวอีกนัยยะหนึ่ง ในท้ายที่สุดประชาสังคมใจกว้าง พอหรือไม่ที่เปิด “พื้นที่ยืน” ให้กับประชาชนผู้เสียโอกาส ได้เป็นส่วนหนึ่งของการกำหนดอนาคตตนเองหรือไม่ นี่คือคำถามที่ท้าทายยิ่ง ?

บรรณานุกรม

- ชูชัย ศุภวงศ์. “แนวคิด พัฒนาการและข้อพิจารณาเกี่ยวกับประชาสังคมไทย”, ประชาสังคมทัศนะนักคิดในสังคมไทย. ชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาดการณ์ไกล (บรรณาธิการ) หน้า 164-184. กรุงเทพฯ . มติชน, 2540ก.
- ชูชัย ศุภวงศ์. แนวคิด พัฒนาการและข้อพิจารณาเกี่ยวกับประชาสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540ข.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. “บทสัมภาษณ์ศาสตราจารย์ชัยอนันต์ สมุทวณิช”, ประชาสังคม ทัศนะนักคิดในสังคมไทย ชูชัย ศุภวงศ์ และยุวดี คาดการณ์ไกล (บรรณาธิการ) หน้า 39-52. กรุงเทพฯ : มติชน, 2540
- ธีรยุทธ บุญมี. สังคมเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ : มิ่งมิตร, 2536.
- ประเวศ วะสี. แนวคิด ยุทธศาสตร์สังคมสมานภาพและวิเศษ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกลบอล คิมทอง, 2536.
- มหาวิทยาลัยมหิดล. โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม. ขบวนการประชาสังคมไทย ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง. อนุชาติ พวงสำลี และกฤตยา อาชวนิจกุล (บรรณาธิการ) กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2542.
- อนุชาติ พวงสำลี และวีรบุรณ วิสารทสกุล. ประชาสังคม : คำ ความคิด ความหมาย. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540.
- อนุชาติ พวงสำลี และคณะ “บทสังเคราะห์ความเคลื่อนไหวของภาคีอันหลากหลายในขบวนการประชาสังคมไทย”, ขบวนการประชาสังคมไทย ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง. อนุชาติ พวงสำลี และกฤตยา อาชวนิจกุล (บรรณาธิการ) หน้า 285-314. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2542.